

Czëtôj (dzecóm) pò kaszëbskù

Utwory prozatorskie z kanonu lektur na lekcji języka kaszubskiego w szkole podstawowej¹

DOI: 10.47050/jows.2022.3.21-28

Czytanie jako umiejętność rozumienia i refleksyjnego przetwarzania tekstu, w tym tekstu kultury, jest jedną z najważniejszych umiejętności zdobywanych w szkole.

W podstawie programowej² z 2017 r. określono po raz pierwszy lektury obowiązkowe dla języka kaszubskiego w szkole podstawowej. Z perspektywy pięciu lat można już dostrzec – choć trudno jeszcze ocenić dalekosiężne oddziaływanie tego faktu – wpływ kanonu lektur na nauczanie języka kaszubskiego.

Kompetencje czytelnicze są rozwijane na wszystkich lekcjach, uczeń więc doskonali się w czytaniu różnego typu tekstów stale podczas wykonywania rozmaitych ćwiczeń (Pawłowska 2005: 137), ale szczególną rolę we wdrażaniu do czytania odgrywają przedmioty językowe: polski (jako ojczysty), obce nowożytnie, łańiński, mniejszości narodowych i etnicznych czy regionalny – kaszubski³. Pełnią one funkcję usługową wobec innych przedmiotów szkolnych (MEN 2017: 12).

Efektywne uczenie się w dużym stopniu opiera się na sprawności czytania. Aby poznać treść tekstu, trzeba w pierwszej kolejności sprawnie dekodować zapis, rozumieć znaczenie słów i różnego typu struktur składniowych. Dopiero wówczas można analizować i interpretować to, o czym jest tekst (użytkowy, naukowy, publicystyczny, literacki), co przekazuje odbiorcy, a adekwatne rozpoznanie stylu, myśli i intencji piszącego to proces złożony, ponieważ osadzony w kontekście kulturowym. Tymczasem umiejętność uczenia się za pomocą czytania – rozumiana nie tylko jako biegłość w hierarchizowaniu pozyskiwanych informacji, ale także jako rozwój osobniczy – jest warunkiem sukcesu edukacyjnego ucznia i przekłada się na jego późniejsze życie zawodowe i społeczne.

Czytanie w podstawie programowej

Wszystkim wyżej wymienionym przedmiotom językowym podstawa programowa przypisuje efekty uczenia się w obrębie kompetencji językowych i kulturowych, ale w różnych proporcjach. W zakresie odbioru tekstów literackich szczególnie dużo mają do zrobienia poloniści, a w szkołach na Pomorzu – co wyróżnia oświatę pomorską od przedszkół do studiów wyższych – także kaszubiści, gdyż dla tych dwóch przedmiotów podstawa programowa podaje na każdym etapie edukacyjnym spis utworów literackich do obowiązkowego czytania. Wyróżnienie dzieła literackiego spośród innych wytworów kultury zwraca uwagę na autoteliczną funkcję języka i szczególne umiejętności wymagane od odbiorcy tekstu literackiego: fabuła – wykracza poza doświadczenie życia realnego, metafora – mówi nie wprost, świat opowiadany i malowany słowem – wyzwala emocje. I te walory twórczości pisanej zostały wyróżnione w preambule podstawy programowej: „Zadaniem szkoły podstawowej jest wprowadzenie uczniów w świat literatury, ugruntowanie ich zainteresowań czytelniczych oraz wyposażenie w kompetencje czytelnicze potrzebne do krytycznego odbioru utworów literackich i innych tekstów kultury. Szkoła podejmuje działania mające na celu rozbudzenie

1 Charakterystykę i analizę wyboru lektur dla klas IV–VIII przygotowałam na webinar *Lektury obowiązkowe na lekcji języka kaszubskiego w starszych klasach szkoły podstawowej* na zlecenie Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku (koordynator zadania: Lucyna Radziwińska). Szkolenie dotyczyło różnych technik pracy z tekstem literackim (wykorzystano opowiadania Bolesława Borka), a poprzedził je wykład z prezentacją multimedialną.

2 Kiedy mówię o podstawie programowej, mam na uwadze załącznik nr 2 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. (MEN 2017). Dotychczas lista lektur obowiązywała tylko w szkole ponadpodstawowej z maturą. Pierwsza matura z kaszubskiego odbyła się w 2005 r.

3 Wylczenie to jest wykazem przedmiotów realizowanych w polskiej szkole, a podział mniejszości językowych reguluje ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. 2017, poz. 823). W myśl tej regulacji językiem regionalnym w Polsce jest język kaszubski. Przyjmuję zwyczaj (za: Pawłowska 2005; Bartmiński 2009) umieszczania nazwy „język kaszubski” (i innych) w cudzysłowie w sytuacjach wymagających odróżnienia nazwy przedmiotu od całego zakresu konotacji wyrażenia *język kaszubski*.

u uczniów zamiłowania do czytania [...] kształtuje postawę dojrzałego i odpowiedzialnego czytelnika, przygotowanego do otwartego dialogu z dziełem literackim” (MEN 2017: 12).

Zapisy podstawy programowej do języka kaszubskiego ujmują prymarne cele przedmiotu następująco: „Edukacja kaszubska przebiega w dwóch dopełniających się obszarach: nauki języka kaszubskiego oraz wiedzy o języku i kulturze kaszubskiej, dlatego treści kulturowe (w tym treści historyczne) i wiedza o języku ujmowane są w sposób całościowy i traktowane jako towarzysze nauki języka kaszubskiego” (MEN 2017: 31). Dalej jeden z celów szczegółowych wyróżnia kształtowanie umiejętności językowych na potrzeby komunikacji międzyludzkiej i dostępu do dziedzictwa kulturowego z wyraźnym uwzględnieniem piśmiennictwa i literatury, ponieważ to dzięki piszącym po kaszubsku od połowy XIX w. kształtuje się (i wciąż jest *in statu nascendi*) staranna odmiana języka – język ogólny (literacki). Edukacja szkolna z szacunkiem odnosi się do gwary wyniesionej z domu, jednak język pisany jest ponadgwarowy i taki podlega kodyfikacji.

Czytanie w *rodnej mowie* – oprócz aspektu lingwistycznego – pełni funkcję poznawczą, estetyczną i ma kształtować tożsamość Kaszubów, bo kaszubskość przyswajana po kaszubsku jest sugestywna (por. tytuł *The medium is the message* w McLuhan 1967), tzn. „przekaznik jest przekazem”. Utwory pisarzy kaszubskich przedstawiają obraz świata Kaszubów w sposób niewyraźny innym językiem. W odczuciu społecznym, co potwierdzają badania socjologów (zob. Mazurek 2021), język kaszubski jest najważniejszym wyznacznikiem tożsamości – ważnym czynnikiem identyfikacyjnym dla Kaszubów i nie-Kaszubów – a dopiero w dalszej kolejności środkiem komunikacji.

Treści kształcenia do „języka kaszubskiego” w szkole podstawowej są podzielone na dwa etapy: klasy I–III i klasy IV–VIII, a w każdym zapisy podstawy programowej unaocniają trójwymiarowość edukacji kaszubskiej:

1. klasyfikuje się umiejętności językowe rozwijane w procesie przyswajania języka (*znajomość środków językowych, rozumienie/tworzenie wypowiedzi ustnych/pisemnych, reagowanie ustne/pisemne na wypowiedź, przetwarzanie wypowiedzi*) – tu widać podobieństwo z zapisami podstawy programowej dla „języka obcego nowożytnego”,
2. ustala się treści kształcenia kulturowego w punkcie *Znajomość i rozumienie prostych elementów otaczającego świata przyrodniczo-geograficznego, prostych treści kultury materialnej, duchowej i tradycji kaszubskiej oraz umiejętność funkcjonowania we wspólnocie kaszubskiej (nabywane w czasie lekcji, wycieczek w środowisko lokalne i regionalne oraz warsztatów i projektów edukacyjnych)*⁴ – co porządkuje tematykę zajęć w zakresie pozajęzykowym i kładzie nacisk na sposób realizacji: wyjście w teren (Pomierska 2018) to istotna i nieodzowna część procesu dydaktycznego, służy bowiem rozwojowi kompetencji komunikacyjnych, kulturowych i społecznych,
3. podaje się listę lektur – co akcentuje tożsamościową rolę języka, uwierzytelnia kaszubskojęzyczny utwór i czyni go punktem wyjścia rozmowy o ideach i wartościach. Upodabnia to status „języka kaszubskiego” do „języka polskiego”.

Taki układ treści kształcenia odzwierciedla obecną od początku edukacji kaszubskiej koncepcję nauczania: przyjąwszy za fakt, że przekaz międzypokoleniowy języka niemal zamarł, w procesie szkolnym trzeba kaszubskiego uczyć tak, jak języka drugiego, ale kształtując ustawicznie poczucie *rodny mowë*, tj. języka ojczystego. Czytając literaturę, można kwestie języka i kultury ująć całościowo: teksty wzbogacają zasób słownictwa i struktur składniowych, a jednocześnie poznawane treści utworów i znajomość ich twórców (nierazko byli to liderzy ruchu kaszubsko-pomorskiego) dopełniają wiedzę o dziedzictwie kulturowym Kaszubów. Nabyta przez ucznia w wieloletnim procesie edukacji sprawność czytania po kaszubsku – ciągle swoisty przywilej mniejszej części społeczności Pomorza – daje szansę wyrobienia u niego nawyku czytania książki kaszubskiej w życiu dorosłym.

Kanon lektur dla „języka kaszubskiego” w szkole podstawowej liczy około 40 pozycji (raczej utrudniają powtórzenia tytułów w etapach edukacyjnych lub podanie nazwiska autora

4 Tak zredagowany zapis tylko dla pierwszego etapu edukacyjnego (MEN 2017: 51), ale uczestnictwo w kulturze obowiązuje także dla drugiego etapu. W komentarzu do podstawy programowej zapisano: „ustawodawca usunął ten moduł, odsyłając jego realizację do przedmiotu »własna historia i kultura«” (Kożyczkowska i Mistrz 2018: 14–16), dla którego nie określa się podstawy programowej. Równocześnie zapisano zalecenie, aby treści kulturowe do programów nauczania wpisać i realizować. W tej kwestii oczekuje się zrozumienia rad pedagogicznych, które programy akceptują, i przychylności organów prowadzących szkołę, które wyjścia w teren finansują z subwencji oświatowej. Brak jednoznacznego, wynikającego z zapisów podstawy programowej, zalecenia w tej kwestii może być lokalnie problemem w realizacji założeń ekspertów (Pomierska 2018: 78).

i pozostawienie utworów do wyboru) i jest to w rzeczywistości dużo teksów do przeczytania. Spis sporządzono w porządku alfabetycznym autorów, trzeba zatem wiedzieć, które tytuły oznaczają zbiory prozy, a które – wierszy. Ponadto na liście figurują różnego typu słowniki i teksty w zapisie uogólnionym, np. „utwory literackie podkreślające identyfikację wspólnotową” lub „wybrana twórczość innych współczesnych pisarzy kaszubskich”. Dopiero genologiczne uporządkowanie utworów z listy uświadamia sedno kanonu lektur i pozwala wyznaczyć cel i sposób działania dydaktycznego.

Lektury w edukacji wczesnoszkolnej

Kanon lektur dla klas I–III zawiera duży wybór wierszyków i piosenek oraz wierszowanych historyjek dla dzieci, np. teksty Ewy Warmowskiej (Warmòwskò 2017). Początki uczenia się języka literackiego to czas na zabawę słowem (śpiew, recytacja, teatr itp.), okres wdrażania do czytania, osłuchiwanie z kaszubszczyzną w otoczeniu szkolnym i pozaszkolnym (w powiązaniu z ćwiczeniami w mówieniu) i kształtowania pozytywnego stosunku do języka, w czym niemały udział ma edukacja kulturowa. W lekturze obowiązkowej uwzględniono wiersze z kaszubskiej klasyki dziecięcej (Jana Trepczyka, Jana Piepki, Stanisława Jankego), a także nowsze Janusza Mamelskiego i Tomasza Fopkego, w tym jego tłumaczenie na kaszubski popularnych utworów Jana Brzechwy (Brzechwa 2014). Wszystko to teksty tylko po kaszubsku, wnoszące duży zasób leksyki i ciekawej frazeologii, ale swoista organizacja tekstu wiersza pisanego do rymu i taktu nie znajduje bezpośredniego zastosowania w codziennych sytuacjach komunikacyjnych

Inaczej ma się sprawa z epiką. Zaproponowane utwory prozą zanurzają czytelnika w bajkowy świat. Bajka ma swój rodowód w przekazie ustnym i jako taka ma dość prostą kompozycję fabularną. Rzeczy niezwykle dzieją się w zwyczajnej rzeczywistości, co budzi ciekawość („zasłuchanie”) i stwarza dogodną przestrzeń do kreowania świata przedstawionego. Bohaterom przypisuje się stereotypowy wygląd i rolę (pracowity – leniwy, dobry – zły), co wprowadza odbiorcę – zgodnie z predyspozycjami percepcyjnymi dzieci – w świat wartości. Bajka ludowa (i jej literackie adaptacje) pozwala na powiązanie praw uniwersalnych ze światem lokalnym. Jednocześnie typowość postaci, miejsc i przedmiotów otwiera szerokie możliwości działań językowych w ramach ćwiczeń w mówieniu. Poznanie przekazów ustalonych tradycją wpisuje się w kształcenie kompetencji kulturowych: utwory są nasycone wierzeniami, eksplikacjami fenomenów kultury czy etymologiami ludowymi toponimów i antropimów ważnych dla dziedzictwa niematerialnego i materialnego Kaszubów.

Obowiązkowa proza obejmuje autorów i tytuły antologii, które wydano i po kaszubsku, i po polsku, a podstawa programowa (czy w sposób zamierzony?) nie daje jednoznacznego wskazania co do języka, wybór umożliwia więc nauczycielowi wykorzystanie całego wachlarza aranżacji sytuacji dydaktycznych i technik czytania z uwzględnieniem żywego słowa i nagrań dźwiękowych:

- ➔ Alojzego Nagla wybór opowiadań oraz *Bajki i bajeczki. Bôjczy i bôjeczki* (Nagel 2016) – około stu tekstów,
- ➔ wybór utworów ze zbioru *Zakłëta stëgna* Jerzego Sampa (Samp 2017) – pięćdziesiąt bajek kaszubskich w wyborze, opracowaniu, adaptacji literackiej i przekładzie autora,
- ➔ inne bajki, legendy i podania ludowe lub autorskie, np. legendy Janusza Mamelskiego (Mamelski 2013).

W kanonie lektur wyraźnie brakuje prozy o dominancie realizmu. Młody czytelnik może powziąć przekonanie, że świat kaszubskojęzyczny to świat legendarny (w obu znaczeniach słowa: ‘znany z legend’ i ‘nieprawdziwy’), a nauczyciel, realizując wymagania lekturowe, mimowolnie zatraci się w tej odległej nierealistycznej przeszłości. A to nie sprzyja powrotowi kaszubszczyzny do współczesnego życia. Przeciwwagą dla tej baśniowej opowieści powinno być aranżowanie sytuacji do prowadzenia dialogów związanych z lekturą wierszy i codziennym doświadczeniem dzieci w kręgach tematycznych: dom, szkoła, środowisko

również. Należy zauważyć, że po opublikowaniu podstawy programowej pojawiły się – a wcześniej ich po prostu nie było – kaszubskojęzyczne obyczajowe książeczki dla najmłodszych, m.in. seria z *Werónką* Aleksandry i Dariusza Majkowskich (www.farwnyswiat.pl), których inicjatywa „Czëtôj dzecóm pò kaszëbskù / Czytaj dzieciom po kaszubsku” miała szeroki wydźwięk (wydarzenie na Facebooku w styczniu 2017 r. – [facebook.com/czytajdzieciompokaszubsku](https://www.facebook.com/czytajdzieciompokaszubsku)), czym poprzedziła inne akcje propagujące czytanie po kaszubsku w mediach społecznościowych.

Lektury prozą dla drugiego etapu nauczania

Kanon lektur dla klas IV–VIII – oprócz wierszy (Jana Karnowskiego, Leona Heykego, Jana Trepczyka, Jana Drzeżdżona, Stanisława Jankego, Ewy Warmowskiej) – zawiera trzy typy tekstów: książki prozatorskie do przeczytania w całości, małe formy epickie, przede wszystkim opowiadania, ale także felietony i baśnie, oraz fragmenty (do wyboru) z utworów znamienitych pisarzy kaszubskich. Poniżej lista lektur w takim uporządkowaniu (dodane adnotacje genologiczne unaoczniają koncepcję doboru tekstów).

1. Książki do przeczytania w całości (po kaszubsku, z zastrzeżeniem ostatniego tytułu):
 - ➔ *W krainie baśni i bajek kaszubskich* (dwadzieścia osiem bajek ludowych w aranżacji literackiej Bożeny Ugowskiej, tytuł pierwszego wydania z 2009 r. myląc po polsku, edycja najnowsza z 2018 r. nosi już tytuł po kaszubsku *W krôjnie kaszëbskich brawãdów* z 2018 r.),
 - ➔ zbiór dziesięciu opowiadań Danuty Stanulewicz *Balbina z IV B* (Stanulewicz 2015),
 - ➔ zbiór dwudziestu pięciu opowiadań Janusza Mamelskiego *Mack* (Mamelski 2016),
 - ➔ komiks dla dzieci *Akademiô Błotowëch Żółwiów* (Nowotnik i Kùcharszi 2015),
 - ➔ komiks historyczny *Szczeniã Swiãców* (Kucharski i Natrzecy 2009)⁵,
 - ➔ Aleksandra Labudy *Bogowie i duchy naszych przodków. W kręgu mitologii kaszubskiej*⁶ (Labuda 2012),
 - ➔ Aleksandra Majkowskiego *Życie i przygody Remusa* – całość w tłumaczeniu Lecha Bądkowskiego na język polski w klasie ósmej – (Majkowski 2017).
2. Wybrane utwory (po kaszubsku, z zastrzeżeniem dwóch ostatnich tytułów):
 - ➔ wybrane opowiadania Bolesława Borka (jedyne zbiór: Bòrk 2002),
 - ➔ wybrane felietony Aleksandra Labudy *Guczów Mack gòdò* (Labuda 2013),
 - ➔ wybrane utwory ze zbioru dwudziestu baśni Jana Drzeżdżona *Brawãdë* (Drzeżdżon 2012)⁷,
 - ➔ Alojzego Budzisa *Zemia kaszëbskò*⁸ (Budzisz 2019),
 - ➔ wybrane opowiadania ze zbioru *Domienikòwé pòwiòstczì. Opowieści Dominika* (Dominik 2015),
 - ➔ wybrane opowiadania Anny Łajming ze zbioru *Czterolistna koniczyna*⁹ (Łajming 2011).
3. Wybrane fragmenty utworów (po kaszubsku, z zastrzeżeniem ostatniego autora):
 - ➔ Floriana Ceynowy *Rozmòwa Kaszëbë z Pòlòchã* (Ceynowa 2007),
 - ➔ Hieronima Derdowskiego *Ò panu Czòrlińszim, co do Pùcka pò sęcë jachòt* (Derdowski 2007),
 - ➔ Aleksandra Majkowskiego *Żęcë i przigòdë Remùsa* – całość po polsku w klasie ósmej (Majkowski 2017),
 - ➔ fragmenty utworów prozatorskich Jana Drzeżdżona¹⁰.

Kanon lektur równoważy różne obszary edukacji kaszubskiej: kształcenie umiejętności nadawczo-odbiorczych, poznanie kultury i rozwój tożsamości, czego najlepszym dowodem obecność na liście lektur czterech pisarzy, których utwory uczeń poznaje w wybranych fragmentach. Ceynowa, Derdowski, Majkowski i Drzeżdżon to nazwiska reprezentatywne dla historii literatury kaszubskiej i historii kaszubszczyzny literackiej¹¹. Dzieła tych autorów zostały włączone do kanonu lektur z uwagi na znaczenie ich twórców dla kultury kaszubskiej. W wybranych fragmentach dzieła te powinny być (po)znane jako przykłady twórczości, np. ilustracja motywu literackiego, kreacja postaci czy znamiona stylu. Kontrowersje budzi *Remus*

5 To kaszubska wersja utworu wydanego w 2014 r. przez Poleski Park Narodowy – bit.ly/3QubKsb. W momencie tworzenia podstawy programowej brakowało kaszubskojęzycznej prozy realistycznej dla dzieci. Obecność obu komiksów (choć są bardzo różne) miała rekompensować ten brak także przez swoją atrakcyjność sposobu opowiadania historii.

6 To uporządkowany hierarchicznie leksykon trzydziestu postaci boskich i alfabetycznie prawie setki demonów i widm pokutujących na Kaszubach. Hasła przedstawiają poszczególne postaci, ale te rozdziały (notatki, opisy) są różnorodne.

7 Baśnie napisane po polsku, na kaszubski tłumaczył Roman Drzeżdżon. Zapis w podstawie programowej jest, moim zdaniem, jednoznacznym wskazaniem, że lektura obowiązkowa powinna być czytana po kaszubsku.

8 Uważam, że zgodnie z zapisem podstawy programowej należy przyjąć, że tytuł *Zemia kaszëbskò* odnosi się do opowiadania Alojzego Budzisa *Zemja kaszëbskò* i ten jeden utwór jest lekturą obowiązkową, chociaż uwaga przy liście lektur w eksperckim komentarzu „tu pominięte zostało uszczegółowienie: wybrane utwory” (Kozyczkowska i Miśtarz 2018: 24) zdaje się wskazywać na tomik prozy tego autora wydany przez Jana Drzeżdżona w 1982 r. (tytuł tomiku jak tytuł opowiadania). W praktyce szkolnej dziś korzystać powinno się z wersji znormalizowanej Romana Drzeżdżona i Marka Cybulskiego opublikowanej w 2019 r. w trzynastym tomie Biblioteki Pisarzy Kaszubskich (Budzisz 2019).

9 Narracja opowiadań po polsku, kaszubski w dialogach (zabieg autorski).

10 Nie podano żadnego tytułu, ale trafny wybór byłoby opowiadania z twórczości kaszubskojęzycznej pisarza (Drzeżdżon 2016) ze zbiorów *Dzwónnik* (1979) i (lub) *Kòl Biélawë* (1991). Zapis nie wyklucza jednak ani prozy polskojęzycznej, ani fragmentów powieści *Twarz Smętka* (1993), które (słusznie) są lekturą dla szkoły ponadpodstawowej.

11 Florian Ceynowa (1817–1881) – prekursor piśmiennictwa kaszubskiego. Hieronim Derdowski (1852–1902), którego ciekawa twórczość stworzyła wspólnotę czytających po kaszubsku. Aleksander Majkowski (1876–1938), autor powieści *Żęcë i przigòdë Remùsa* (1938) – pełnej idei, symboli, mitycznych obrazów, motywów i postaci, które odżywiają co rusz w życiu kulturalnym i społecznym na Kaszubach. Jan Drzeżdżon (1937–1992), którego powieść *Twarz Smętka* (1993) – w nawiązaniu do *Remusa*, ale i w opozycji do jego realizmu – to świat przedstawiony w onirycznych obrazach, pełen kaszubskiej demonologii i odniesień do miejsc, postaci i zdarzeń znanych tej ziemi.

12 Problem ten wykracza poza ramy artykułu, trzeba jednak wspomnieć, że w 2020 r. wyszła książka Aleksandry i Dariusza Majkowskich *Przigòdë Remùsa. Na pustkowi, w której zdarzenia z powieści opowiedziano przystępnym językiem*. Rok później zrealizowano audiobook, w jego realizacji udział wzięło dwadzieścia pięć rodzin – akademiabajkikaszubskiej.pl/bajki/13 [dostęp: 15 czerwca 2022].

13 Lista lektur zawiera tytuły wydane do 2015 r. i dziś nie jest już reprezentatywna. Rozwój literatury kaszubskiej dla dzieci i młodzieży – stymulowany m.in. przez szkołę – odnotowuje wysoki wzrost, a opis tego zjawiska wykracza poza ramy niniejszego artykułu (Pomierska i Mazurek 2019: 32).

14 Szczególnie zasobne są strony akademiabajkikaszubskiej.pl (kampania społeczna „Kaszubskie bajania”), www.fopke.pl, kanał YouTube Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej (np. felietony Aleksandra Labudy) czy *Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego* (zob. *Bajki kaszubskie #òstòrdoma*).

15 Audiobooki to z wielu względów cenna pomoc, także dla osób uczących się kaszubskiego poza systemem edukacji (rodziców i osób publicznych), ponieważ nagrania to nie tylko foniczna forma odbioru literatury, ale także dzieło sztuki żywego słowa i wzorzec wymowy. Trzeba zauważyć, że środki finansowe na wydawnictwa audio pozyskiwane są najczęściej z dotacji na ochronę, zachowanie i rozwój tożsamości kulturowej mniejszości narodowych i etnicznych oraz zachowanie i rozwój języka regionalnego.

16 Uczniowie na „język kaszubski” uczęszczają na pisemny wniosek rodziców. Zgłaszając swój akces, przyjmują obowiązek uczęszczania na lekcje. Wniosek złożony raz obowiązuje przez cały okres nauki dziecka w szkole. Rodzice jednak mogą we wrześniu kolejnego roku szkolnego dziecko z zajęć wypisać. Konsekwencją takich warunków nauczania jest płynny skład grup zajęciowych i możliwość nauki od podstaw od każdej klasy (chyba że regulamin szkoły stanowi inaczej), ale na swoim etapie nauki. Nie przewiduje się poziomów biegłości językowej.

w całości (nawet w klasie ósmej, nawet – a może: dlatego że – po polsku). Może praktyka dydaktyczna z czasem podpowie lepszy kompromis między potrzebą znajomości dzieła a pokonaniem trudności w jego odczytaniu¹².

Z listy lektur dla klas IV–VIII wynika, że teksty literackie w znakomitej większości od klasy czwartej powinny być czytane na „języku kaszubskim” po kaszubsku. W wyniku ustalenia kanonu lektur¹³ (uwaga dotyczy także młodszych klas szkoły podstawowej) po 2017 r. pojawiły się nowe wydania książek w normatywnym zapisie i nowoczesnej szacie graficznej oraz – i to szczególnie ważne – audiobooki. Wiele tekstów jest w wolnym dostępie w internecie¹⁴. Nagrania dla dzieci z lat poprzedzających podstawę programową służyły propagowaniu czytania po kaszubsku, wśród lektorów znaleźli się m.in. aktorka Danuta Stenka, profesorowie Józef Borzyszkowski i Jerzy Treder, redaktor Mariusz Szmidka, ks. Marian Miotk, piosenkarka Weronika Korthals i inne osoby publiczne (zob. akademiabajkikaszubskiej.pl). W 2015 r. *Balbinę* nagrano z udziałem nauczycieli języka kaszubskiego i redaktorów radiowych, a w kolejnych latach do produkcji zatrudniono profesjonalistów: *Macka* czyta Michał Bronk, a *Remusa* czytają Zbigniew Jankowski (2019) i Tomasz Fopke (2011, 2021). Ten ostatni nagrał także audiobook *Chcemë le so zażëć! 196 felietonów Aleksandra Labudy* (2016). Dobór lektorów potwierdza priorytet dydaktyczny w działaniach wydawców, a liczba nagrań uświadamia, jak wiele zrobiono, aby pomóc nauczycielom w organizacji pracy z lekturą po opublikowaniu podstawy programowej¹⁵.

Chronologicznie rzecz ujmując, wdrażanie do czytania literatury wygląda następująco: uczniowi klasy czwartej proponuje się lekturę bajek, czym przypomina się znane mu już z klas I–III postaci, wątki fabularne i motywy baśniowe (ustne bajanie zalecane w klasach młodszych to jednak inny język niż adaptacje literackie), ale także wyraźnie przypasowuje się „język kaszubski” do „języka polskiego” – w klasach czwartej i piątej z lekturą baśni, bajek i legend wprowadza się ucznia w świat fikcji literackiej i epiki. W symbiotycznym powiązaniu treści kształcenia obu przedmiotów „język kaszubski” ma uwrażliwić ucznia na swoistość kaszubszczyzny: na purtki i stolemy występujące w pomorskim baśniokręgu czy zakłętę młyny i zapadłe zamki jako wątki obecne w ludowych opowieściach w wielu odmianach regionalnych. Czytanie i ustne odtwarzanie bajek i legend to również okazja do wyjścia w teren, zanurzenia się w kulturze i do kształcenia umiejętności językowych w naturalnej sytuacji komunikacyjnej rozmowy i opowiadania. W końcu to wygodny dla organizacji nauczania kaszubskiego „bufor czasu” na zrównoważenie kompetencji uczniów, którzy na drugim etapie nauczania znaleźli się w nowym zespole¹⁶.

Równolegle do czytania bajek powinno się wdrażać do czytania prozy realistycznej, stąd lektura obowiązkowa zawiera przykłady opowiadań obyczajowych. W okresie rozwijania umiejętności komunikacyjnych oraz doskonalenia myślenia konkretnego i abstrakcyjnego zainteresowaniem ucznia cieszą się losy lekturowych bohaterów: Balbina i Mack pomagają – bez umniejszania analizy samych utworów – wykonać kolejny krok w procesie pracy nad opowiadaniem. Od tworzenia opowiadań o sobie i własnych przeżyciach (narracja pierwszoosobowa, opowiadania związane z życiem domowym i szkolnym) można płynnie przejść do narracji w trzeciej osobie. Proza realistyczna uaktywnia twórczość dziecięcą (także pisanie), można stopniowo wprowadzać elementy opisu, dialogi bohaterów, celowe konwersje czasu i przestrzeni – idąc tuż za polonistą. „Język kaszubski” musi pomieścić w trzech godzinach w tygodniu wiedzę i umiejętności wielu dziedzin, aby więc uczenie się dawało pomyślny rezultat, należy umiejętnie wyzyskiwać efekty uczenia się z innych przedmiotów szkolnych – w czytaniu dzieła literackiego najbliższy jest tu „język polski”. Powiązanie czytania z mówieniem i pisanem przez realizację różnorodnych i wielofunkcyjnych ćwiczeń cząstkowych (Pawłowska 2005: 139) jest naturalnym i najważniejszym sposobem dochodzenia do pełnego zrozumienia tekstu.

Klasy siódma i ósma to czas intensywnego poznawania świata i poszukiwania swojego miejsca w świecie, czyli kształtowania poczucia tożsamości. Kanon lektur dla uczniów

starszych przewiduje opowiadania Bolesława Borka i Anny Łajming. Przez egzemplifikacje przeżyć bohaterów uczeń poznaje historię mieszkańców Pomorza, wpływ dziejów globalnych na życie lokalne. Arcydzieła literatury kaszubskiej są pretekstem do poznania pisarzy¹⁷. W ten sposób losy Kaszubów, opowiedziane przez nich samych lub ich dokonania, mają kształtować samoświadomość odbiorców literatury kaszubskiej.

Po co „językowi kaszubskiemu” kanon lektur?

Stosunek uczniów do czytania – ze szczególnie krytycznym podejściem do lektur z „języka polskiego” – wciąż wywołuje polemikę dotyczącą kanonu lektur. Tytuły obowiązkowe tak skutecznie pochłaniają czas przeznaczony na czytanie, że nie zapewnia się uczniowi możliwości realizowania indywidualnych upodobań, a szkole nie daje się szansy reagowania na bieżącą aktywność twórczą pisarzy. Lista lektur jest zawsze wyborem subiektywnym, dokonany przez ekspertów w określonym czasie i konkretnych okolicznościach. Przeciwnicy kanonu zwracają uwagę na anachroniczny i nierzadko instrumentalny dobór tytułów, szablonowe odczytania powielane przez podręczniki i „zadania z lekturą”. Demotywujący jest sam przymus. Te same zagrożenia dotyczą także kanonu dla „języka kaszubskiego”, a „język kaszubski” jest ponadto przedmiotem do wyboru, liczba lektur może więc ucznia zniechęcić do uczęszczania nań.

Literaturę kaszubską w szkole podstawowej trzeba czytać w klasie (z wykorzystaniem różnorodnych technik) – błędne jest przeświadczenie, że lektury obowiązkowe, nawet utwory prozą, to teksty do czytania w domu. Wspólna recepcja dzieła oddziałuje pozytywnie na odbiorców, a przyjemność wynikająca ze wspólnego (od)czytania wyzwala pozytywny stosunek do lektury (i do czytania w ogóle). W rezultacie poprawia się efektywność ćwiczeń analitycznych, a w pamięci zostaje więcej słówek, fraz i szczegółów poznawczych.

Kanon lektur połączył silniej społeczność uczniów „języka kaszubskiego”. Powstały w 2017 r. spis dziś wymagałby pewnie modernizacji, sam w sobie odgrywa jednak istotną rolę w edukacji kaszubskiej. Ustalenie obowiązkowych utworów prozą sprawiło, że wśród dzieci zaistniała wspólnota identyfikująca krąg bohaterów literackich, wątków fabularnych, cytatów (niebędących wierszem), powiedzonek, a nawet konkretnych słów¹⁸. Fragmenty lektur w szerokim zakresie trafiły do podręczników – tu pojawiły się różne ćwiczenia związane z pracą z tekstem. Na kanwie lektur powstają audiobooki, gry planszowe, karty pracy i scenariusze lekcji. Wszystko to cenne pomoce dydaktyczne i trzeba zauważyć, że ich powstanie i rozpowszechnienie w praktyce szkolnej zawdzięczać należy liście lektur. Uwaga wydawców książek i pomocy dydaktycznych skutecznie została skierowana właśnie na te utwory i dziś są one łatwo dostępne w znormalizowanym zapisie i we współczesnym opracowaniu graficznym, co sprzyja zainteresowaniu książką, ponadto w kampanii „Kaszubskie bajania” pojawiły się te utwory w świetnym wykonaniu lektorskim, co ułatwia pracę nauczycielom. Zintegrowane działania wzmocniły nabywanie umiejętności językowych, a uwydatnione w artykule rozwijanie biegłości w opowiadaniu powinno przynieść korzyść kaszubszczyźnie w codziennym użyciu.

BIBLIOGRAFIA

- Bartmiński, J. (2009), *Nauka o języku w podstawie programowej*, [w:] MEN, *Podstawa programowa z komentarzami*, t. 2: *Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, s. 60–62, <bit.ly/3zLkUK4> [dostęp: 26 lipca 2022].
- Kożyczkowska A., Mistrz, R. (2018), *Komentarz do podstawy programowej języka regionalnego – języka kaszubskiego* [w:] R. Mistrz (red.), *Edukacja kaszubska*, Gdańsk: Centrum Edukacji Nauczycieli, s. 7–24, <bit.ly/3vPN2uv> [dostęp: 26 lipca 2022].
- Mazurek, M. (2021), *Język kaszubski – analiza sytuacji socjolingwistycznej*, „Poradnik Językowy”, nr 7, s. 7–24.

¹⁷ Treści kultury omawiane są również w ramach przedmiotu „własna historia i kultura”. W latach 2013–2014 w dodatku edukacyjnym do „Pomeranii” *Najó uczba* Janusz Mamelski publikował opowiadania biograficzne o twórcach kaszubskiej literatury – wydanie książkowe (uzupełnione o sylwetki czterech żyjących pisarzy) ukazało się w 2020 r. jako *Pisarze żëją. Żéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*.

¹⁸ Problem dotyczący kaszubszczyzny *in statu nascendi* wykracza poza ramy tego artykułu. Pokróćce: bogacenie zasobu leksykalnego odbywa się rozmaicie: powstają neologizmy, utrwalają się zapożyczenia, starym wyrazom nadaje się nowe znaczenie. Podręczniki szkolne, lektury i związane z nimi działania językowe utrwalają określony zasób słów.

- MEN (2017), Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2017, poz. 356 z późn. zm.).
- Pawłowska, R. (2005), *Lekcja „języka polskiego” jako system ćwiczeń*, [w:] R. Pawłowska, *O porozumieniu językowym w nauce i szkole. Wydanie z okazji jubileuszu urodzin*, J. Pomierska, A. Lewińska (red.), Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 135–144.
- Pomierska, J. (2018), *Status „wyjścia w teren” w dydaktyce języka kaszubskiego*, „Język – Szkoła – Religia”, t. 13, nr 4, s. 68–80.
- Pomierska, J., Mazurek, M. (2019), *Znaczenie literatury mniejszości etnicznej dla budowania tożsamości zbiorowej (przykład kaszubski)*, „Media i Społeczeństwo. Medioznawstwo, komunikologia, semiologia, socjologia mediów”, nr 11, s. 21–34.

19 Podstawa programowa podaje nazwiska i tytuły utworów, przy tytułach antologii nierzadko pojawia się adnotacja „wybrane utwory”, „wybrane fragmenty”, „fragmenty” – kwestie te analizuję w artykule, tu podaję adres bibliograficzny lektury, a w sytuacji, kiedy wydań było więcej, gwiazdką sygnalizuję, że to wydanie najnowsze.

WYMIENIONE W ARTYKULE LEKTURY¹⁹ DLA KLAS I–III

- Brzechwa, J. (2014), *Brzechwa dzecoma*, skaszebił Tómk Fópka, Gduńsk: Wydawnictwo Oskar.
- *Nagel, A. (2016), *Bajki i bajeczki. Bôjczy i bôjeczczci*, tłum. z języka kaszubskiego S. Radziemiński, Gdynia: Region.
- *Samp, J. (2017), *Zaklâtô stegna*, tłum. przedswòu i zakùnczeniô na kaszëbsczci I. Makùrôt, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrszczé Zrzeszenié.
- *Mamelski, J. (2013), *Legendy kaszubskie. Kaszëbszczé legenëdë*, Gdynia: Wydawnictwo Region.
- *Warmòwskò, É. (2017), *Wiértzë i òpòwiôdania zebróné*, Bäckò Hëta: Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Sołectwa Bäcko Huta, <bit.ly/3A9LTAk> [dostęp: 26 lipca 2022].

WYMIENIONE W ARTYKULE LEKTURY DLA KLAS IV–VIII

- Bòrk, B. (2002), *Lesòcczé pòwiòstczci ë jiné dokòzë*, wstęp, oprac. i red. J. Treder, Wejerowò: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej.
- *Budzisz, A. (2019), *Twórczość kaszubskojęzyczna*, oprac. J. Borzyszkowski, M. Cybulski, D. Kalinowski, Gdańsk: Instytut Kaszubski.
- *Ceynowa F.S. (2007), *Rozmòwa Pòlòcha z Kaszëbą. Rozmòwa Kaszëbë z Pòlòchã*, oprac. wstęp i przypisy J. Treder, Gdańsk: Instytut Kaszubski.
- *Derdowski, H.J. (2007), *Ò panu Czòrlińszcim co do Pùcka pò sècë jachòł. Zełgòł...*, oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek.
- Dominik, A. (2015), *Domienikòwé pòwiòstczci. Opowieści Dominika*, Gdynia: Wydawnictwo Region, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej.
- Drzeżdżon, J. (2012), *Baśnie. Brawädë*, Gdańsk: Kaszëbskò-Pòmòrszczé Zrzeszenié.
- *Drzeżdżon, J. (2016), *Twórczość kaszubska*, oprac. i przypisy M. Cybulski, wstęp M. Cybulski, D. Kalinowski, Gdańsk: Instytut Kaszubski.
- Kucharski, R., Natrzecy, J. (2009), *Szczeniã Swiãców*, Bytów: Kurier s.c. na zlecenie Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Oddział w Bytowie.
- *Labuda, A. (2012), *Bògòwie i dëchë naj przodków (przëłożenk do kaszëbsczci mitologii). Bogowie i duchy naszych przodków (przyczynek do kaszubskiej mitologii)*, tłum. J. Labudda, Bolszewo: Biblioteka Publiczna Gminy Wejherowo im. Aleksandra Labudy, Urząd Gminy Wejherowo.

- *Labuda, A. (2013), *Guczów Mack gôdô*, dostosowanie felietonów Aleksandra Labudy do obowiązującej pisowni kaszubskiej J. Labudda, Bolszewo: Biblioteka Publiczna Gminy Wejherowo im. Aleksandra Labudy.
- *Łajming, A. (2011), *The four leafed clover. Czterolistna koniczyna*, tłum. B. Krbeček, S. Frymark, wstęp J. Borzyszkowski, Gdańsk: Instytut Kaszubski.
- *Majkówsczi, A. (2020), *Žěcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.
- *Majkowski, A. (2017), *Życie i przygody Remusa. Zwierciadło kaszubskie*, tłum. L. Bądkowski, Gdynia: Wydawnictwo Region Jarosław Ellwart, ART-Baranek Małgorzata Bądkowska.
- Mamelski, J. (2016), *Mack*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.
- Nowotnik, M., Kùcharsczi, R. (2015), *Akademiô Błotowëch Żółwiów*, dolmaczënk P. Dziekanowsczi, [Bëtowò].
- Stanulewicz, D. (2015), *Balbina z IV B*, tłum. B. Ugowska, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrszczé Zrzeszenié.
- *W krainie baśni i bajek kaszubskich* (2009), red. i wybór bajek B. Ugowska, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.
- *W krójnje kaszëbszczich brawãdów* (2018), redakcjò i wëbiér brawãdów B. Ùgòwskò, Gdańsk: Kaszëbskò-Pòmòrszczé Zrzeszenié Òglowi Zarząd.

DR JUSTYNA POMIERSKA kaszubolożka, dydaktyk, adiunkt w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego, przewodnicząca rady programowej kierunku etnofilologia kaszubska, kierownik studiów podyplomowych Nauczanie języka kaszubskiego. Od 2015 r. współorganizuje ze Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim konferencje naukowo-dydaktyczne dla nauczycieli języka kaszubskiego na Uniwersytecie Gdańskim. Pomysłodawczyni i koordynatorka interdyscyplinarnego wykładu kaszubologicznego na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Gdańskiego.